

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

УДК 378.1:615.825

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Белоусова Н.В.

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Досліджено проблему впровадження інклюзивного туризму в систему соціальної реабілітації і туристичного обслуговування в Україні. Визначена морфологія термінів і понять, пов'язаних з інклюзією. Розглянута науково-дослідна база з інклюзивного туризму. Проведена оцінка сучасного стану соціальної адаптації людей з інвалідністю в Україні та за кордоном. Запропоновані перспективні шляхи у вирішенні проблеми адаптації людей в Україні з різним рівнем інклюзії.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивний туризм, туризм для усіх, доступний туризм, туризм для інвалідів, безбар'єрний туризм.

Постановка проблеми. Інвалідність є соціальний феномен у світі, уникнути якого не може жодне суспільство і кожна держава, відповідно до рівня свого розвитку, пріоритетів та можливостей, формує соціальну та економічну політику щодо інвалідів. Особливістю останніх 3 років є тенденція значного зростання чисельності інвалідів у світі, яка наближається до 10 млн. чоловік (близько 7% населення світу) і продовжує зростати.

Відомо, що термін «інклюзивний туризм» на цей час не є остаточним ні в науці, ні в практиці. Таке явище визначається також як «туризм для усіх» (tourism for all), «доступний туризм» (accessible tourism), «туризм для інвалідів», «інватуризм», «паратуризм», «безбар'єрний туризм», «реабілітаційний туризм», «корекційно-навчальний туризм» та інші [7, с. 47-60]. У цілій низці сучасних досліджень застосовується термін «адаптивний туризм» [8]. Хоча ще у 1991 році на черговій сесії Генеральної Асамблеї Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) була прийнята резолюція «Створення можливостей для туризму людям з обмеженими можливостями в дев'яності роки» (Creating Tourism Opportunities for Handicapped People in the Nineties), текст якої у подальшому (на 16-й сесії у 2005 р. у Дакарі, Сенегал) був оновлений і отримав назву «Туризм, доступний для усіх» (Accessible tourism for all). Остаточою даний термін був закріплений у 2009 році на 18-й сесії Генеральної Асамблеї ЮНВТО в Астані (Казахстан) у «Декларації по спрощенню туристських подорожей», в якій країнам – членам ЮНВТО пропонувалось (рекомендувалось) створити на території своїх країн туристичні об'єкти та установи доступними для людей з обмеженими можливостями здоров'я, публікувати чітку та доступну інформацію про існуючі служби прийому для них, а також про проблеми, з якими вони можуть стикнутися під час подорожі.

Враховуючи максимальну подібність термінів «інклюзивний туризм» та «туризм, доступний для усіх», можна висловити думку про те, що ці терміни є син омічними, а термін «адаптив-

ний туризм» відображає цільову направленість туристичної діяльності для осіб з особливими потребами в туристичних і сервісних послугах. Такий підхід дає змогу розглядати «адаптивний туризм» як можливість застосування його у вигляді туристичних подорожей в природному середовищі.

А ось термін «безбар'єрний туризм» відображає ступінь об'єктів показу, можливостей туристичної інфраструктури та застосовується, як правило, до місцевого туризму або екскурсійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вже тривалий час проблеми інклюзії розглядають науковці як ближнього зарубіжжя, так і закордонні фахівці різних галузей та наукових напрямів. Наприклад, Російська наукова школа пропонує низку науково-дослідних робіт, які висвітлюють проблеми теоретичного обґрунтування та практичного застосування методів, методик, напрацювань, пов'язаних з інклюзивним туризмом, в яких туризм виступає як доступне, без бар'єрне середовище у напрямі адаптації інвалідів. До них відносяться: Сеселкин А.С., Махов А.С., Чепик В.Д., які всебічно висвітлюють проблеми розвитку інклюзивного туризму, Бавельський А.Д. характеризує доступне середовище як фактор розвитку та безпеки без бар'єрного туризму, Межова Л.А. пропонує розглянути теорію та практику організації інклюзивного туризму в Росії, Серєда Н.Д. розглядає розвиток інклюзивного туризму регіонально (на прикладі Вологодської області Росії).

Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема, С. Богданов, Г. Гаврюшенко, А. Колупаєва, Н. Найда, Н. Софій, І. Ярмошук та ін., присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення осіб з особливими потребами до навчання в освітні закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Якщо в соціальній сфері України для людей з певними фізичними обмеженнями об'єкти відвідування вже більш-менш пристосовані, то питання відпочинку відновлення

фізичних, психологічних, духовних сил ще стоїть на черзі вирішення. Одним з найбільш доступних видів реабілітації може бути туристична сфера.

Формулювання мети статті. Поняття «Туризм, доступний для всіх» офіційно закріплене в міжнародних нормативно-правових актах. Тому, інклюзивний туризм (фр. *Inclusif* – включає в себе, лат. *Include* – роблю висновок, включаю) необхідно розглядати як процес розвитку туризму, який має на увазі доступність туризму для всіх, в плані пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристського показу до різних потреб усіх людей, в тому числі, інвалідів, людей похилого віку, їх опікунів і членів сімей, людей з тимчасовими обмеженими можливостями, сімей з маленькими дітьми. А враховуючи військові дії на сході України, до загального списку людей з фізичними вадами додаються військові, а також мирне населення, діти, які зазнали психологічних травм.

В Україні, вкрай рідко порушуються питання, пов'язані з їх життям, побутом, а тим більше – відпочинком. Мало хто вірить, що цей відпочинок може бути активним.

Тому, **метою даної статті** – розглянути туризм, як один з методів соціальної реабілітації саме в Україні, який може докорінно змінити життя інваліда, наповнити його сенсом, розширити уявлення про навколишній світ, сприяти адаптації людей з інклюзією.

Викладення основного матеріалу. Інклюзивний (інвалідний) туризм – як вид рекреаційного туризму, розрахований на людей з обмеженими фізичними можливостями, з врахуванням вільного часу, мети відпочинку, фінансового забезпечення реабілітантів, ступеня інклюзії тощо. Для багатьох країн світу цей вид туризму є найбільш поширеним і масовим.

Розглядаючи проблеми інклюзивного туризму можна констатувати його виключно важливість для соціальної і фізичної реабілітації осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Особливістю туризму, як засобу реабілітації і пізнання

оточуючого середовища є його широкий діапазон практично усіх видів соціальної і фізичної реабілітації, що може бути представлено у вигляді наступної моделі (Таблиця 1).

Інклюзивний туризм необхідно сприймати як туризм, доступний для всіх, незалежно від постійних або тимчасових обмежень фізичних можливостей, і це, перш за все, соціальна інтеграція. Так вважає Скотт Райан, один з пропагандистів і основоположників «доступного туризму».

Цей ринок поки важко назвати масовим навіть за кордоном. Однією з причин низького попиту експерти називають страх і неминучий дискомфорт, обумовлений обмеженими можливостями пересування або когнітивних здібностей у людей з порушеннями зору, слуху, а також вузьке розуміння самого терміна «доступний туризм» і плутанини навколо цього поняття.

В основі Концепції інклюзивного туризму, яка передбачає подорож по всьому світу, є універсальний дизайн, сім принципів якого були сформульовані і реалізовані більше 30 років тому під керівництвом архітектора-візочника Рона Мейса з колегами в Державному Університеті Північної Кароліни. Ці принципи лягли в основу соціальної реабілітації, в тому числі в розбудову системи інклюзивного туризму країн європейського, азіатського та американського туристичних регіонів.

Ще 7-8 років тому можна було знайти інформацію тільки про спеціалізовані реабілітаційні центри «для гостей на візках», а піктограму «доступності» для гостей на візках – можна було побачити поруч з назвою лише на декількох курортах. Тепер, в описі готелів світових курортів є блоки: номера для інвалідів-візочників, для гостей на візках і навіть ... для людей з недугами.

І все ж таки, зарубіжні експерти, в першу чергу, говорять про недостатність інформування зацікавленої аудиторії. Існуючу інформацію важко знайти, оскільки вона часто розосереджена по різних сайтах: готелів, туркомпаній, асоціацій інвалідів.

Таблиця 1

Модель соціальної і фізичної реабілітації осіб з обмеженими можливостями здоров'я засобами інклюзивного туризму

Вид реабілітації	Реабілітаційний вплив	Діючі фактори
Фізична реабілітація	Оздоровлення	Рушійна активність, оздоровчі технології адаптивної фізичної культури
	Психоемоційний вплив	Естетичний вплив природного та культурного середовища, враження від туристичних подорожей.
Соціальна реабілітація	Соціально-комунікативна адаптація	Зміна характеру й кола спілкування, діяльність у складі малих груп, зміна соціальної ролі
	Соціально-побутова реабілітація	Діяльність, направлена на самозабезпечення, догляд за собою та організація побуту в умовах туристичної подорожі
	Соціально-середовищна реабілітація	Оволодіння технологіями функціонування в різних середовищах існування
	Соціально-педагогічна реабілітація	Оволодіння новими знаннями, уміннями та навичками
	Соціально-культурна реабілітація	Екскурсії, пісні, бесіди, виставки, фотоконкурси тощо
	Соціально-психологічна реабілітація	Соціальна активізація у процесі проведення туристичних заходів, спостереження за успіхами інших інвалідів, трансформація світогляду

Джерело: [6, с. 241-246]

Тому, як однією з першочергових задач є:

- об'єднання основних послуг, пов'язаних з реабілітацією та відпочинком людей з інклюзією, в один інформаційний блок;

- паралельно з медичним обслуговуванням пропонувати перелік послуг, які б сприяли розширенню кругозору людини з інклюзією, відновленню її духовних сил або душевного спокою, допомагало наповнити життя людини новим змістом і сенсом;

- пристосування людини-інваліда до звичайного життя в незвичайних умовах.

Що стосується наявності природно-ресурсного потенціалу України, то достатньо згадати, що наша країна має потужний природно-реабілітаційний фонд з низкою цікавих об'єктів історико-культурної спадщини, якими не кожна країна світу може похизуватись. Але рівень надання послуг людям з інвалідністю, їх можливістю адаптуватись до соціуму в різний спосіб, залишається нагальною проблемою загальнодержавного рівня.

Виділимо наступні фактори, які обмежують або впливають на можливість організації інклюзивного туризму в Україні [5, с. 85-95]:

1. Фізичний стан потенційних туристів (інвалідність, обмежена дієздатність).

2. Матеріальне положення потенційних туристів (фінансова неспроможність для здійснення подорожей).

3. Неподоланні транспортні складові туристичної подорожі (відсутність спеціалізованих автобусів, спеціально пристосованих місць у залізничному транспорті тощо).

4. Зависокі ціни на засоби спеціального розміщення людей з інклюзією.

5. Наявність бюрократичних перепон (наприклад, складності процедур оформлення віз для закордонних подорожей).

6. Відсутність або низький рівень соціальної підтримки туризму та відпочинку для людей з інвалідністю.

7. Проблема слабкого інформаційного поля та інформованості людей з інвалідністю, відносно отримання необхідного або бажаного туристичного продукту, слабкий розвиток маркетингу.

8. Обмеженість набору туристських послуг і туристських дестинацій, які пропонуються та є доступними для осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

9. Відсутність необхідної мотивації у людей до здійснення подорожей.

Для вирішення перелічених проблем може бути запропонований наступний комплекс заходів:

1. Створення транспортної і гостьової структури інклюзивного туризму, яка буде включати обладнання аеропортів, залізничних і автовокзалів, вагонів і автобусів, спеціальних стоянок, підйомники, траволатори, наявність спеціальних засобів у готельних номерах.

2. Розвиток медичного туризму, мережі лікувально-оздоровчих закладів, завдяки яким люди з обмеженими фізичними можливостями змо-

жуть поліпшити своє самопочуття та підвищити свої можливості подорожувати.

3. Розвиток соціального туризму, підтримка туристської активності населення з невисоким рівнем доходів, заохочення сімейного та поза сезонного туризму.

4. Будівництво та удосконалення доріг, транспортних засобів, удосконалення системи продажу білетів. Розвиток системи конкуруючих між собою видів транспорту – залізничного, повітряного, водного, транспортних компаній, організація чартерних перевозок пасажирів.

5. Розширення мережі готелів, заохочення їх будівництво через податкові послаблення власників цих фізичних і юридичних осіб, наприклад, звільнення готелю від податку терміном на п'ять років після вводу в роботу.

6. Прийняття державної програми з розвитку соціального туризму, доступного для всіх.

7. Розвиток системи інформаційного забезпечення про туристсько-екскурсійні послуги, доступні для інвалідів.

8. Розширення турфірмами та туроператорами спектра послуг, формування туристських дестинацій, згідно з потребами певних груп населення.

Тепер, для досягнення першочергових завдань необхідно почати з основного – з переосмислення ролі людей – інвалідів в нашому суспільстві, їх можливостей і потенціалу. А головне, мабуть, не сприймати їх як непотрібний або відпрацьований біоресурс.

Висновки та перспективи. Проблеми розвитку інклюзивного туризму в Україні пояснюються повільним зростанням технічних і організаційних можливостей (створення доступного середовища, інформаційне забезпечення, диверсифікація програм обслуговування тощо) для інвалідів та осіб з обмеженими можливостями здоров'я самостійно рухатись, користуватись різними туристичними, рекреаційними, екскурсійними послугами та обладнанням в рамках туристичної діяльності по всім або майже по всім туристичним дестинаціям.

Оцінка перспектив розвитку туризму для реабілітації інвалідів на коротко і довго строкову перспективу – головне пріоритетне завдання для людей різних напрямів і фаху: медиків, педагогів, психологів, представників соціальної та туристичної сфери, керівництва областей України, а також представників депутатського корпусу країни.

Для вирішення окреслених проблем необхідна більш тісна міжвідомча координація в реалізації профільних державних програм загалом і на регіональному рівні зокрема. Що стосується регіонального рівня, то необхідно створити алгоритм реалізації стратегії розвитку інклюзивного туризму подібно тому, як це відбувається на рівні адаптивного спорту [2, с. 95-100] з урахуванням особливостей вимог до комплексних програм соціальної і фізичної реабілітації осіб з обмеженими можливостями здоров'я для різних нозологічних груп [3, с. 52-56; 4, с. 120-124].

Список літератури:

1. Заярнюк О.В. Соціальний захист уразливих верств населення: вітчизняний та зарубіжний досвід / О.В. Заярнюк // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки». – Кіровоград : КНТУ. – 2004. – Вип. 6. – С. 131–134.
2. Махов, А.С. Алгоритм разработки и реализации стратегии развития адаптивного спорта на региональном уровне / А.С. Махов, О.Н. Степанова // Учёные записки университета имени П.Ф. Лесгафта. – 2013. – № 4(98). – С. 95–100.
3. Махов, А.С. Оценка эффективности формирования мотивации к занятиям физическими упражнениями и спортом у людей с инвалидностью / А.С. Махов // Вестник спортивной науки. – 2012. – № 3. – С. 52–56.
4. Махов, А. С. Психолого-педагогические особенности мотивации к занятиям спортом у лиц с нарушением зрения / А.С. Махов // Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И.Я. Яковлева. – 2013. – № 1 (77). – Часть 2. – С. 120–124.
5. Рассохина, Т.В. Проблемы оценки системы развития туризма в туристской дестинации / Т.В. Рассохина, А. И. Сесёлкин // Вестник университета (ГУУ). – 2013. – № 1. – С. 85–95.
6. Сеселкин А.С., Махов А. С., Чепик В.Д. Проблемы розвитку інклюзивного туризму / Сеселкин Алексей Иванович, Махов Алесандр Сергеевич, Чепик Виктор Данилович. – Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта – 2015. - № 11 (129). – С. 241–246.
7. Sereda N.D. (2013), “Inclusive tourism in the Vologda region: needs and opportunities”, the Development of tourism: increasing the efficiency of use of potential of territories: materials reg. scientific-practical. conf. Vologda, 12 October 2012, ISEDТ RAS, Vologda, pp. 47–60.
8. Sigida E.A. and Lukyanova I. E. (2015), Disability and tourism: need and accessibility, INFRA-M, Moscow.

Белюсова Н.В.

Открытый международный университет развития человека «Украина»

**ВНЕДРЕНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМА
В СОЦИАЛЬНО-РЕАБИЛИТАЦИОННУЮ СИСТЕМУ УКРАИНЫ****Аннотация**

Исследовано проблему внедрения инклюзивного туризма в систему социальной реабилитации и туристического обслуживания в Украине. Определена морфология терминов и понятий, связанных с инклюзией. Рассмотрена научно-исследовательская база по инклюзивному туризму. Проведена оценка современного состояния социальной адаптации людей в Украине и за рубежом. Предложены перспективные пути решения проблемы адаптации людей с ограниченными физическими возможностями и с различным уровнем инклюзии.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивный туризм, туризм для всех, доступный туризм, безбарьерный туризм.

Belousova N.V.

Open International University of Human Development "UKRAINE"

**THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE TOURISM
TO THE SOCIAL AND REHABILITATION SYSTEM OF UKRAINE****Summary**

Investigated the problem of inclusive tourism implementation to the social rehabilitation and tourism services in Ukraine. Determined morphology of terms and concepts related to inclusion. Reviewed scientific research base of inclusive tourism. Was evaluated current state of social adaptation of people in Ukraine and abroad. Proposed prospective ways of solving the problem of adaptation people with physical disabilities with different levels of inclusion.

Keywords: inclusion, the inclusive tourism, tourism for all, available tourism, barrier-free tourism.